

Unkarilaiset kuluttavat absoluuttista alkoholia asukasta kohti viidenneksi eniten maailmassa (Hoeveel . . . 1984, 2). Viinitarhat ja hedelmäpuutarhat ovat perinteisesti tarjonneet laadukkaan raaka-aineen niin viinin kuin väkevienkin valmistukseen. Vaikka viinikulttuuri ei ole saavuttanut samoja mittoja kuin Ranskassa tai Italiassa, on Unkarin henkeä kohti laskettu viinin kulutus 11:nneksi suurin maailmassa. Tislattujen alkoholijuomien kulutus oli vielä vuonna 1960 samaa tasoa kuin Suomessa, mutta lisääntyi tämän jälkeen nopeammin, niin että nykyisin Unkari on maailmantilastossa kolmantena. Kaikkein suosituin alkoholijuoma on kuitenkin olut, joka oli Budapestin ulkopuolella vielä ennen toista maailmansotaa lähes tuntematon. Unkarissa kaikkien juomaryhmien kulutus on suurempi kuin Suomessa (taulukko 1). Kuitenkaan alkoholia ei koeta yhteiskunnalliseksi ongelmaksi siinä mitassa kuin Suomessa ja alkoholismiin vastainen politiikka on vasta muotoutumassa.

Seuraavassa Unkarin alkoholikysymystä lähestytään taloudellisesta näkökulmasta tarkastelemalla aluksi alkoholimarkkinoiden kehitystä ja raaka-aineperustan kautta kytkentää maatalouteen, sitten kotipoltoa, joka on kulttuurin ja talouden erikoislaatuinen leikkauspiste. Lopulta pohditaan alkoholipolitiikan,

Taulukko 1. Alkoholijuomien kulutus 14 vuotta täytännä asukasta kohti Unkarissa ja Suomessa vuonna 1981, litraa

	olut	viini	tislattut juomat
suurin kulutus	184	117	9,2
Unkari	(Australia)	(Ranska)	(Etelä-Korea)
Suomi	111 (17:s)	42 (11:s)	6,2 (3:s)
	73 (23:s)	7 (33:s)	4,1 (13:s)

Lähde: Walsh & Grant 1985, taulukot 7, 15 ja 25.

alkoholiongelmiin ja alkoholitalouden keskinäisiä suhteita Unkarissa.

ALKOHOLIJUOMIEN HISTORIASTA

Viinin historiaa on Unkarissa jäljitetty aina roomalaisaikoihin asti. Viime vuosisadalla phylloxera-niminen tuhohönteinen tuhosi Unkarin kuten koko Euroopan viiniköynnökset suurelta osin. Suuren tasangon hiekkaperäisessä maastossa tuholainen ei kuitenkaan kyennyt elämään, ja siellä alkuperäiset lajikkeet säilyivät. Vastustuskykyiset kasvit saatiin kehitettyä ymppäämällä perinteiset lajikkeet amerikkalaiseen köynnökseen.

Kollektivisoinnin aikoina 1950-luvulla suuri osa viininviljelystä säilyi perheomistuksessa, ja yhä vielä puolet viljelyalasta on yksityistä. Pääosa maailmanmarkkinoille toimitetusta viinistä on kuitenkin peräisin osuuskunta- ja valtiontilojen suurtuotannosta. Tosin viininviljelyssä kollektivisoinnin aste on alhaisempi kuin useimpien maataloustuotteiden kohdalla.

Tislatuista juomista tärkein on hedelmistä valmistettu pálinka. Pálinkaa suosivat jo 1600-luvulla turkkilaiset, koska Koraanin kiellot eivät eräiden heidän auktoriteettiensa tulkinnan mukaan ulottuneet "tislattuun viiniin" (arabit ottivat käyttöön tislauksen 14. vuosisadalla; Halász 1981, 23). Pálinkaa valmistetaan yleisesti edelleen maaseudun pienissä kylätilaamoissa. Näitä tislaamoja on Unkarissa nykyisin noin 1 000. Ne ovat yksityisten, kylien

Artikkeli liittyy tutkimusprojektiin "Maatalouskysymys ja alkoholitalous" ja on laadittu Alkoholitutkimussäätiön rahoittamana. Kirjoittaja keräsi pääosan materiaalista ollessaan Unkarissa syksyllä 1985 Unkarin Tiedeakatemian vieraana. Artikkelin tiedot perustuvat osin haastatteluihin ja keskusteluihin, joita kaikkia ei ole erikseen dokumentoitu.

tai osuuskuntien omistamia. Raaka-aine kerätään kotipuutarhoista, tislautetaan ja siitä maksetaan vero, joka on alle puolet kaupallisen tuotannon verosta. Juomia ei saa myydä ilman eri veroa. Laki ei salli kotipolttoa, joka on kuitenkin edelleen yleistä.

Toisenlainen alkoholin tislauksen traditio liittyy suurkartanoihin. Niillä oli vielä 1930-luvulla runsaat 100 tislaamoa, joissa tuotettiin perunasta markkinoille viinaa ja samalla rehua karjalle — naudanliha, vehnä ja maissi ovat Unkarin maatalouden perinteisesti tärkeimmät vientituotteet. Hiekkaperäisellä tasangolla, jolla karjan ruokkiminen tuotti vaikeuksia, oli rankin käyttö rehuna erityisen tärkeää. Näin tuotettiin lihan ohella myös lantaa, jota puolestaan käytettiin paitsi lannoitteena myös kuivattuna polttoaineena puuttomilla alueilla.

Kun viinan markkinointi tuotti 1930-luvulla suuria vaikeuksia, etsittiin ratkaisua polttoainekäytöstä. Eräiden muiden Euroopan maiden tavoin säädettiin Unkarissakin alkoholin ja bensiinin sekoituspakko. Toisen maailmansodan aikana kartanotislaamot tuhoutuivat, ja kun suurtilat jaettiin sodan jälkeisessä maareformissa, ei tislaamoa enää uudelleen pystytetty. Kaupungeissa sijaitsevat tehtaat puolestaan kansallistettiin sodan jälkeen ja muodostettiin alkoholitrusti. Kaupunkien alkoholiteollisuuden pääraaka-aineena ovat sokerijuurikaasta saatava melassi ja hedelmät. Uutena raaka-aineena on ryhdytty käyttämään maisia, josta tuotetaan viinan ohella kasviöljyä.

Unkarin panimoteollisuus muistuttaa rakenteeltaan enemmän Suomen kuin naapurimaidensa Itävallan tai Saksojen panimoteollisuutta. Mutta Unkari ei sijaitsekaan oluen raaka-aineen, ohran, varsinaisella tuotantoalueella: ohraa tuotetaan vain maan pohjoisosissa. Panimot sijaitsivat sodan jälkeen Budapestissa muutamaa kylissä sijainnutta laitosta lukuun ottamatta. Tuolloin ne yhdistettiin valtiolliseksi oluttrustiksi. 1970-luvulla panimoteknologiaa uudistettiin niin, että tuotanto vanhoissa panimoissa kasvoi yli puolella. Uusia panimoita on perustettu ja perustetaan edelleen kaupunkeihin ja maaseudulle, ja vastavasti yhä uudet kylät ovat tulleet oluen markkinoiden piiriin.

Unkarissa toteutetaan nykyään talousuudistusta, johon liittyy myös monopolististen

rakenteiden purkaminen. Alkoholiteollisuutta ei ole käsitelty poikkeuksena, vaan sekä valtiollinen oluttrusti että viinatrusti on purettu. Pääosa yrityksistä on toki tämän jälkeenkin valtion yrityksiä. On lisätty myös yritysten oikeuksia länsikaupan käymiseen suoraan, ilman valtion kauppayhtiön välitystä.

ALKOHOLIMARKKINAT

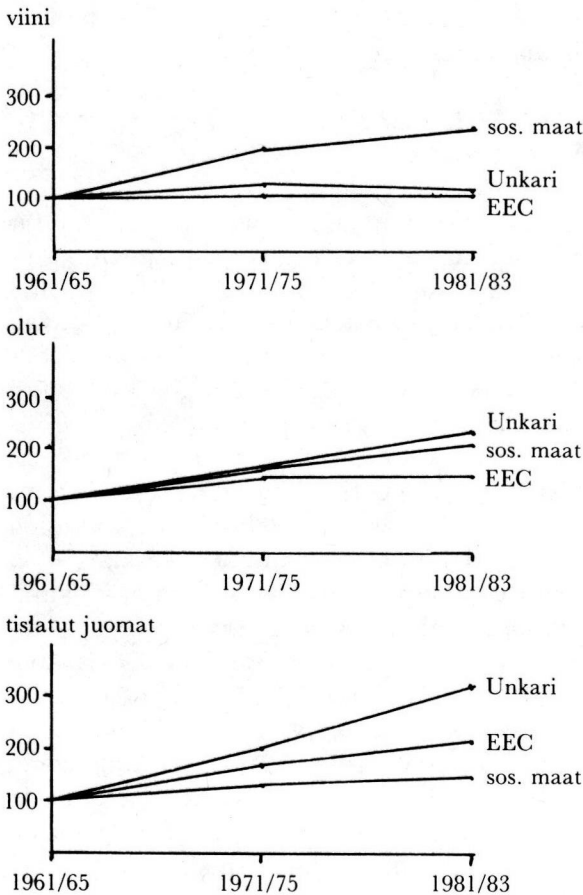
Kulutus kasvaa

Kansallisten erojen supistuminen on ollut hallitsevana piirteenä alkoholijuomien kulutuksessa toisen maailmansodan jälkeen aina tälle vuosikymmenelle asti: Kulutus kasvaa siellä, missä se on perinteisesti ollut pientä (Sulkunen 1980, 131; FAO:n tilastot 1984). Kulutus ei ole juuri supistunut edes suurimman kulutuksen maissa, mutta kasvu on selvästi pysähtynyt. Kokonaiskulutuksen kehitys on esitetty kuviossa 1 indeksinä, jossa vuosien 1961/65 kulutuksen vuotuinen keskiarvo on laskettu sadaksi. Kuviossa verrataan Unkaria Euroopan talousyhteisöön (kymmenessä vuoden 1985 jäsenmaassa) ja Euroopan sosialististen maiden keskimääräiseen kehitykseen.

Viinin kulutus on viime vuosikymmeninä kasvanut sosialistisissa maissa, ei kuitenkaan Unkarissa. Euroopan talousyhteisön alueella kulutus on pysynyt ennallaan. Järjestelmästä riippumatta viinin kulutus on kasvanut pienen kulutuksen maissa, monin paikoin kolmin- tai nelinkertaiseksi kahden vuosikymmenen aikana.

Oluen kulutus on kasvanut nopeasti Unkarissa. 1950-luvulla kulutuksen määrä ohitti viinin kulutuksen ja on nykyisin kolminkertainen siihen nähden. Vierailin Unkarin tasangolla, Tánscicsin kylässä, uudessa osuuskunnallisessa olutpanimossa. Sen pääosakkaana oli osuustoimintatila, ja panimo oli sille lähinnä kannattava sijoituskohde, joka samalla työllisti kylän väkeä. Sijainnin ratkaisi oluen markkinointi pikemmin kuin raaka-aineen saanti: panimo oli kohtuullisen lähellä kolmea keski suurta kaupunkia. Unkarissa oluen kulutuksen kasvu selittyykin suurelta osin panimoteollisuuden laajenemisella ja kuljetusverkoston kehittymisellä. Sodan jälkeen olutta ei yksinkertaisesti ollut saatavilla maaseudulla. Erityisen runsasta oluen kulutus on nykyisin eräissä

Kuvio 1. Alkoholijuomien kulutus v. 1961—1983 Unkarissa, Euroopan socialistisissa maissa ja Euroopan talousyhteisömaissa, indeksi (1961/65 = 100)

Talousyhteisömaihin on luettu koko ajalta nykyiset 10 jäsenmaata. Myös Neuvostoliitto sisältyy socialististen maiden indeksiin.

Lähteet: FAO 1984.

teollisuuskeskuksissa Pohjois-Unkarissa.

Myös tislattujen alkoholijuomien kulutus on kasvanut kautta Euroopan, Unkarissa peräti kolminkertaistunut kahdessa vuosikymmenessä. Kotona tislattut juomat eivät sisälly näihin lukuihin; niiden osuus pälinkan tuotannosta on nykyisin arviolta 10—20 %.

Etanolin käyttö teollisiin tarkoituksiin, mm. lääketeollisuudessa ja kemianteollisuudessa, on lisääntynyt vähitellen molemmissa tässä käsitellyissä maaryhmissä. Tosin lähdeaineisto ei ole tältä osin kattava, sillä Neuvostoliiton käyttömääriä ei tunneta. Unkarissa teollinen

käyttö lisääntyi 1960-luvulla, mutta supistui jonkin verran 1970-luvulla. Nykyisin teollisuus käyttää etanolia runsaat puolet juomateollisuuden käyttämästä määrästä. Polttoainekäytöstä keskustellaan Unkarissa, mutta tällä hetkellä sitä ei pidetä vakavasti otettavana vaihtoehtona.

Oluen käyttö on yleistynyt Unkarin maaseudulla yllättävän nopeasti ottaen huomioon perinteisen viinikulttuurin hallitsevan aseman. Osoittaisiko tämä, ettei viiniä ole juotu niinkään kulttuuristen tottumusten tai maun takia, vaan siksi, että viini on ollut ainoa saatavilla oleva juoma? Eräillä alueilla jopa pohjaveden väitetään olleen niin likaista, että talonpojat perustelivat viinin juontia terveydellisillä syillä. Vai onko kulttuurin murros ollut Unkarissa niin perusteellinen, että moderni olut on sen ansiosta voittanut traditionaalisen viinin? Voidaan ihmetellä, mikä on ruokailutottumusten osuus tässä juomakulttuurin muutoksessa. Unkarilaisten nykyinen rasvaa, sianlihaa ja väkeviä mausteita suosiva kansanravinto ainakin poikkeaa melko lailla kansainvälisen viinikulinarismien opeista. Ruoan ja juoman yhteensopimattomuuteen ei kuitenkaan liene syynä perinne samassa määrin kuin nopeasti muuttuneet ravintotottumukset.

Vienti laajenee

Alkoholituotteiden kansainvälinen kauppa on yleisesti ottaen laajentunut kaikkien tuoteryhmien osalta koko maailman mitassa ja myös Euroopassa (kuviot 2). Ero eri alueiden välillä on kuitenkin silmiinpistävä. Euroopan socialistisissa maissa ainoastaan viini on selvästi vientimarkkinoille suunnattu alkoholijuoma. Unkarin viinistä noin puolet viedään maasta. Muiden tuotteiden osalta vienti on vähäistä ja sitä voidaan pitää lähinnä kotimarkkinoille suunnatun tuotannon jatkeena ja vuotuisten vaihtelujen tasoittajana.

Unkarilaisen viinin vientitarve ilmentää alkoholijuomien tuotantomahdollisuuksien ja kulutuksen epätasaista kehitystä. Kulutuksen pysähtyminen vanhan viinikulttuurin maassa tuotannon samaan aikaan kasvaessa parantuneiden viljelymenetelmien ansiosta pakottaa tuottajia etsimään uusia markkinoita ulkomailta. Tähänhän on nykyisin kulttuurisia

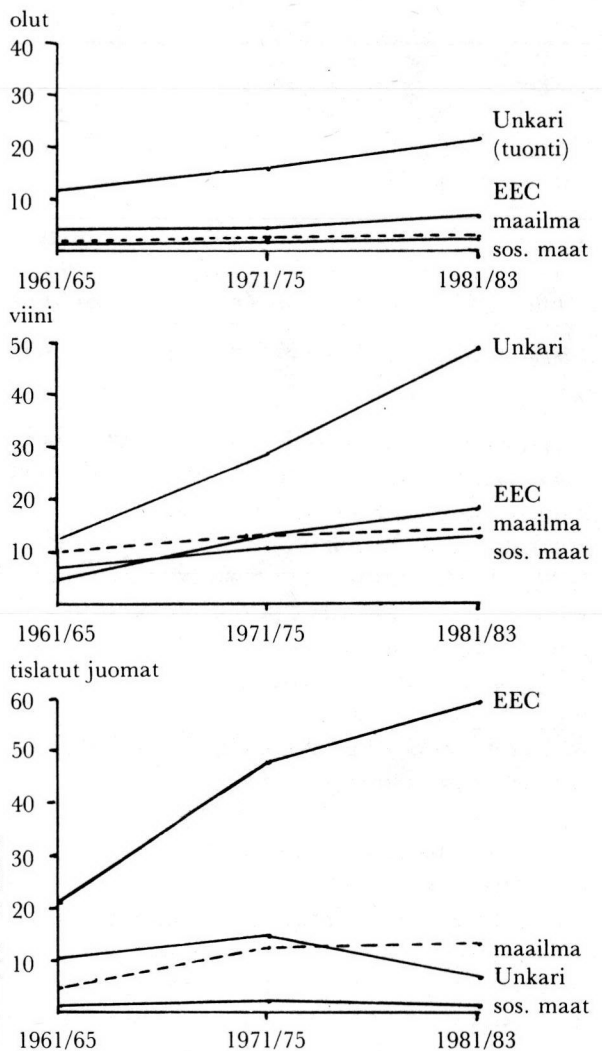
edellytyksiä, kun viiniä markkinoidaan olut- ja maitomaiden keski- ja yläluokille eräänlaisena ihmiskunnan sivilisaation leimana.

Tislattujen alkoholijuomien kauppa on kasvanut lähinnä EEC:n alueella. Peräti 60 % talousyhteisön tuotannosta suuntautuu vientiin. Huippuna on Iso-Britannia, jonka alkoholijuomateollisuus on rakentunut lähes täysin vientimarkkinoiden varaan. Saarivaltion osuus yhteisömaiden viennistä on kolme neljäsosaa, ja vienti on kuusinkertainen maan omaan kulutukseen nähden. Sosialististen maiden vienti on kasvanut vain vähän, ja Unkarin vienti jopa supistui 1970-luvulla, mihin saattoi olla syynä kaupan järjestelmäsidoisuus. Vaikka kulutus sosialistisissa maissa kasvoi, tulivat ne aiempaa omavaraisemmiksi ja tuontia supistettiin. Näin ollen Unkarin idänvientiin mahdollisuudet heikkenivät. Silti Unkari on äskettäin laajentanut tuotantokapasiteettiaan ja ryhtynyt käyttämään maissia raaka-aineena. Tätä perustellaan sillä, että maissiviinilla on paremmat markkinointinäkyvät kuin melassiviinilla.

Oluen vienti on nykyisin melko vähäistä, vaikka eräiden maiden vienti onkin kasvanut nopeasti. Oluen viennin kasvua hidastanee se, että olut on tilaa vievä ja hankalasti kuljetettava tuote. Panimoteollisuuden kasvu vaikuttaa maanmarkkinoihin ensi sijassa kasvavana raaka-aineiden, ohran ja maltaiden, kauppana sekä panimoteollisuuden koneiden ja laitteiden kauppana. Unkari on silti toistaiseksi joutunut tuomaan kasvavia olutmääriä, pääosan Tšekkoslovakiasta. Panimoteollisuuden niin kuin muunkin alkoholijuomateollisuuden teknologia puolestaan tuodaan huomattavalta osin ulkomailta — sekä idästä että lännestä.

Mihin Unkarin vienti sitten suuntautuu? Vaikka Tokaji-viinillä on ollut vahvat markkinat maailmalla jo Ludvig XIV:n ajoista, Unkarin vienti ja tuonti ovat yleisesti ottaen vahvasti järjestelmäsidoisia: valtaosa kaupasta käydään Euroopan muiden sosialististen maiden kanssa (taulukko 2). Maanosan rajojen ulkopuolelle viedään lähinnä vain spriitä USA:han ja Japaniin. Kuubasta tuodaan spriitä ja tislattuja juomia. Tislattujen juomien liikuttavuutta kansainvälisessä kaupassa osoittaa Branntweinwirtschaftissa ollut pikku uutinen,

Kuvio 2. Alkoholijuomien viennin osuus tuotannosta Unkarissa, Euroopan sosialistisissa maissa, Euroopan talusyhteisössä ja koko maailmassa, %

Ks. kuvio 1. Vienniksi luetaan myös alueiden sisäinen, maasta toiseen tapahtuva vienti.

jonka mukaan Brasilia suunnittelee 30 milj. litran alkoholierän myymistä Kuubaan kolmannen maan, Unkarin, kautta (1985, 350).

Alkoholituotteiden valmistuksella ja markkinoiden kehityksellä on yhteytensä maatalouteen, mikä ilmenee sekä viinin että tislattujen juomien kohdalla. Maatalouden tehostaminen on johtanut tuotannon kasvuun viininviljelyksillä ja kulutuksen taantuma huomattaviin ylijäämiin, joista yhä suurempi osa viedään perinteisen viinikulttuurialueen ulkopuolelle.

Taulukko 2. Unkarin alkoholijuomien vienti ja tuonti maaryhmittäin vuonna 1983, %

maaryhmä	vienti				tuonti			
	sprii	tislatut juomat	viini	olut	sprii	tislatut juomat	viini	olut
Eurooppa								
SEV	9	98	83	—	36	67	19	85
EEC	32	1	12	—	—	25	4	3
muut	29	—	4	—	0	2	77	12
muu maailma	30	1	1	—	64	6	—	—
yhteensä	100	100	100		100	100	100	100
1 000 hl	205,7	81,3	3 011	—	284,3	22,3	270	1 381
milj. for.	253	673	8 057		270	271	465	1 294

Lähde: Tilasto 5, s. 173—174, 244—245.

Viljatuotteista ei sosialistimaissa ole ylijäämää, mutta EEC:ssä on. Tislattujen juomien kauppa näyttäisi heijastavan tätä eroa. Tislaushan on sinänsä käytännöllinen keino käsitellä viljan ylijäämiä. Tuote-säilyy pitkään, vie vähemmän varastotilaa ja on helpommin kuljetettavissa kuin olut tai viini. Osa viinisadostakin on 1970-luvulla tislattu.

MAATALOUS JA ALKOHOLITALOUS Metropoli ja maaseutu

Kaksi Unkarin kehitykselle ja kulttuurille ominaista piirrettä ovat pitkälle historiaan olleet metropoli ja latifundio. Budapest oli jo keskiajalla merkittävä eurooppalainen metropoli, eikä Unkarissa muita urbaaneja keskuskia ollutkaan ennen 1970-lukua. ”Pustat” eli suurtilat — tai oikeammin feodaaliset suurkartanot — puolestaan hallitsivat maataloutta. Vielä viime sotien välisenä aikana puolet viljelysmaasta kuului yli 60 hehtaarin tiloille ja neljäsosa yli 600 hehtaarin suurkartanoille. Tällöin puolet maaseudun väestöstä eli ja työskenteli näillä suurtiloilla, toinen puoli oli talonpoikia. Unkarissa eli rinnakkain kolme jyrkästi erilaista kulttuuria: metropolin, pustan ja talonpoikaiston kulttuurit (Donáth 1980, 39—40; Illyés 1970).

Kansainvälisesti Unkari oli periferiaa, jonka kehitystä haittasi alistussuhde ensin Turkkiin, sitten Itävaltaan ja maailmansotien välillä yhä enemmän Saksaan. Unkari eli pääosin maatalousviennistä, jota kansainvälisten markkinoiden muutokset vaikeuttivat. Suurkartanot

säästyivät Unkarissa suurelta osin maareformeilta, jotka muualla Euroopassa pantiin toimeen viimeistään ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Niinpä Unkari oli ehkä Euroopan feodaalisin maa vielä sotien välisenä aikana. Unkarin maatalouden ja koko yhteiskunnan rakenne jäähmettyi. Kulutusvertailut osoittavat mm., miten maatalousvaltaisuudesta huolimatta ravinnon kulutus oli 1930-luvun Unkarissa huomattavasti alhaisempi kuin Suomessa, joka ei toki ollut hyvinvointivaltio tuolloin (Csizmadia 1977, 15).

Myös teollinen kehitys, elintarvikejalostusta lukuun ottamatta, viivästyi ja keskittyi lähes yksinomaan Budapestiin ja suppealle alueelle maan pohjoisosiin. Näin ollen laajoille maaseutualueille ei kasvanut kaupunkeja sanan urbaanissa mielessä, vaan kaupungit jäivät maaseutukeskuksiksi, jotka eivät kyenneet kehittymään omin voimin ja vaikuttamaan positiivisesti maaseudun kehitykseen. Vasta 1960-luvulla kaupunkien kehitys pääsi liikkeelle, ja vielä nykyäänkin Budapestin hallitseva asema näkyy monin tavoin. Siirtotyö muodostui yleiseksi jo viime vuosisadalla ja on viime vuosikymmeninä edelleen lisääntynyt (Répásj 1985, 15). Kollektivisoinnin irrottamisessa talonpoikia maataloustyöstä ja kaupunkien teollisuuden laajentuessa olivat työmarkkinat varsinkin Budapestissa laajat. Asunto-ongelmat ratkaistiin rakentamalla työläisille asuntoloita, joista nämä viikonloppuisin kävivät perheensä luona maaseudulla. Ratkaisu helpotti myös perheiden toimeentuloa, sillä huomattava osa elintarvikkeista kyettiin tuot-

tamaan omilla palstoilla ja karjasuojissa. On arvioitu, että Budapestissa asuu asuntoloissa miljoona työläistä (Peltoniemi 1977, 122).

Maatalous on edelleen tärkeä elinkeino, ja maata pidetään Unkarissa tärkeimpänä luonnonvarana. Viennistä maataloustuotteiden osuus on kuitenkin enää neljäsosa, ja maataloudesta elää maaseudullakin vain puolet väestöstä. Suurkartanoiden jakaminen sodan jälkeen ja sittemmin kollektiivivilojen muodostaminen muuttivat perin pohjin maaseudun elämän.

Unkarissa pantiin vuonna 1968 alulle talousuudistus, jolla pyritään parantamaan talouden tehokkuutta siirtämällä painopistettä suunnittelusta markkinamekanismiin ja käyttämällä hyväksi uutta teknologiaa niin idästä kuin lännestäkin. Tähän sisältyy suuri joukko eriaisteisia toimenpiteitä. Maatalous on ollut edelläkävijän roolissa ja onkin saavuttanut huomattavia tuloksia. Elintaso maaseudulla on käytännössä saavuttanut kaupunkien tason — tosin vain työajan ulkopuolisen yksityistalouden, etenkin palstaviljelyn avulla. Kokonaisuudessaan väestön elintason nousu on kuitenkin ollut lähes pysähdyksissä viime vuosina. Valuutta- ja muiden talousongelmien puristuksessa Unkarissa on kannustettu pienyrityjyyttä, joka kukoistaakin ennen kaikkea maalla.

Alkoholitalous

Alkoholitalouden merkitystä maatalouden tuotantohaarana voidaan karkeasti kuvata laskemalla peltoala, joka maassa tuotettujen alkoholijuomien raaka-aineiden tuottamiseen tarvittaisiin, mikäli ne tuotettaisiin kotimaisista raaka-aineista (taulukko 3). Unkarissa tarvittiin 1980-luvun alussa noin 6 % pelloista tähän tarkoitukseen; se on jonkin verran vähemmän kuin Euroopan keskiarvo. Tällä hetkellä on kuitenkin sekä viiniviljelysten että hedelmätarhojen ala supistumassa.

Maatalouden ja elintarviketeollisuuden vientituloista alkoholijuomat toivat vuonna 1984 Unkariin 7,7 %. Koska viennistä noin neljännes on peräsin tältä sektorilta, jää alkoholijuomien osuus maan vientituloista noin kahteen prosenttiin. Alkoholijuomien verotuksella kerättiin puolestaan noin 4 % valtion

Taulukko 3. Alkoholiraaka-aineen tuotannossa tarvittava peltoala¹ vuosina 1981/83, % koko peltoalasta

	Unkari	Euroopan sos. maat (pl. NL)	EEC	Suomi
viini	3	2	5	—
olut	1	1	2	1
tislattut juomat	2	1	2	1
teolliset	—	1	1	—
yhTEensä	6	5	10	2

¹Laskelma perustuu olettamukseen, että kaikki raaka-aine tuotettaisiin omassa maassa t. omalla alueella. Tislattujen juomien raaka-aineeksi on oletettu vehnä.

Lähde: Granberg 1985, 53.

verotuloista vuonna 1983 (Brown & al. 1982, 135; FAO 1984).

Alkoholijuomateollisuus työllisti 25 000 henkilöä vuonna 1984; tämä oli 12,5 % elintarviketeollisuuden työntekijöistä, mutta vain 1,7 % koko teollisuuden työvoimasta (tilastot 1, s. 38 ja 2, s. 42). Viiniviljelyä on yritetty mekanioida aina korjuuta myöten, mutta halvan työvoiman ja paremman lopputuloksen takia korjuutyössä palattiin käsinpoimintaan. Tuotanto on siten hyvin työvaltaista ja tarjoaa korjuuajana lisätuloja myös muille kuin vakinaisille maataloustyöläisille. Viinitarhojen ja hedelmätarhojen pinta-alasta noin puolet on yksityisten omistuksessa. Kun tulotaso on Unkarissa verrattain alhainen, on yksityisen tuotannon merkitys tuottajien tuloina tai säästettyinä menoina merkittävä. Viinin ja pälinkan tuotannolla on siten kansantaloudellisen ja maataloudellisen merkityksen ohella myös sijansa maaseutuväestön toimeentulossa.

ALKOHOLIN KOTIPOLTTO

Alkoholin kotipoltto on Unkarissa kielletty, mutta silti yleistä. Tämä yllättää, kun on tutustunut siihen keskusteluun, jota on käyty Pohjoismaiden kotipoltosta. Kieltojen tehotomuus on tosin osoitettu myös Pohjoismaissa. Mm. Vagn Greve osoitti, etteivät kieltolait aikaansaaneet kotipolton väistymistä Jyllannissa 1840-luvulla, vaikka lakeja tässä tarkoi-

tuksessa säädettiin. Syynä kotipolton lopettamiseen niin Tanskassa kuin Ruotsissa ja Norjassakin piti Greve sitä, että ostoviinasta tuli mauultaan parempaa kuin kotipolttainen ja että siksi kävi kannattavammaksi myydä vilja ja ostaa viina kuin polttaa vilja viinaksi (Greve 1984, 265). Miksi sitten Unkarin maaseudulla valmistetaan edelleen, 1980-luvulla, aivan yleisesti pälinkaa kotipuutarhan hedelmistä, vaikka teollista viinaakin on yllin kyllin saatavilla? Teollisuus Unkarissa kykenee varmasti siihen, mihin Tanskan teollisuus kykeni 140 vuotta sitten.

Voidaan spekuloida Unkarin hedelmätuotannolle edullisilla luonnonoloilla ja viinan maulla. Ehkä hedelmän maku peittää kotipolton epäpuhtaudet paremmin kuin viljaviinan kohdalla. Ja epäilemättä kotipuutarhan tuotteita on käytännöllistä tislata — yhtä käytännöllistä kuin tehdä niistä mehumajalla mehua. Ehkä viinanpolton tekniikkakin on helpompaa, kun raaka-aineena ovat hedelmät. Tällaiset vastaukset jäävät kuitenkin ontuviksi. Maun ja luonnonolojen sijaan kannattaa etsiä vastausta kotipoltoon talouden ja kulttuurin rakenteista.

Pohjoismaissakaan kotipolton väistymisessä ei ollut kysymys pelkästään mausta, sillä viinantuotanto oli olennainen osa maatalouden tuotantotapaa ja talonpoikaista elämää. Unkarin kartanotaloudessa viinantuotanto oli kytkeyty samaan tapaan maatalouteen kuin Pohjoismaissa. Viina myytiin ja rankki käytettiin rehuksi. Rehun yksi tärkeä lopputuotos oli karjanlanta, jolla oli käyttöä sekä lannoitteena että puuttomalla alueella polttoaineena. Hedelmäviinan tuotannolle oli toki olemassa erinomaiset luontaiset edellytykset, jotka jo turkkilaiset aikanaan huomasivat. Viinanpolto oli monin tavoin taloudellisesti järkevää ja perusteltua jopa riippumatta siitä, minkä kohtelun itse tuote sai. Näin se saattoi muodostua oleelliseksi osaksi Unkarin talonpoikaiskulttuuria.

Kotipoltolla on edelleenkin taloudellista merkitystä. Unkarissa tulotaso on varsin alhainen ja erilaiset lisäansion ja omavaraistalouden mahdollisuudet käytetään tarkoin hyväksi. Maaseudulla asuvat henkilöt tuottavat ravinnosta neljänneksen ja alkoholijuomista (viini ja pälinka) yli kolmanneksen itse. Kotitislauksen väistymistä on ainakin hidastanut Unkarissa

vahvana säilynyt maaseutukulttuuri.

Kulutustutkimukset osoittavat, että maaseudun elämäntapa leimaa nykyäänkin kaikkia maaseudulla asuvia ammattiryhmiä. Jopa maaseudun sivistyneistö nojaa luontoistalouteen samaan tapaan kuin maanviljelijät. Kaupunki—maaseutu-ulottuvuus ryhmittelee paremmin unkarilaisten elämäntavat kuin sosiaalinen asema tai ammattiryhmä.

Välittäjänä kaupungin ja maaseudun välillä on toiminut siirtotyössä kaupungissa käyvä työväestö, jonka perhe usein asuu edelleen maaseudulla. Suuri osa kaupunkien työntekijöistäkin on siten vielä toinen kenkä kiinni kotiseudun mullassa ja voi näin hyödyntää perunapenkkiä ja kotikarjan tuotteita, myös viiniköynnösten ja hedelmäpuiden antia. Osa palstan tuotteista voidaan myydä tai vaihtaa kaupungissa. Itse siirtotyöläiskulttuuriin liittyy runsas alkoholin käyttö, joka usein johtaa myös alkoholisoitumiseen.

Edellä olevaan on lisättävä vielä se kotipolton ehto, ettei alkoholi ole Unkarissa moraalinen ongelma. Alkoholin tislauksesta puhutaan avoimesti. Unkarin talouden ja kulttuurin rakenteet ovat säilyttäneet kotipolton meidän päiviimme asti juridisesta kiellosta huolimatta.

Unkarissa kotitislauksen tulevaisuus liittyy siten urbanisoitumisen, maaseudun ja kaupunkien kanssakäymisen tuleviin muotoihin, elintason kehitykseen ja moraalien muutoksiin.

ALKOHOLIPOLITIIKKA MUOTOUTUU

Vaikka alkoholi ei Unkarissa olekaan merkittävä moraalinen ongelma, siitä on tulossa kansanterveydellinen ongelma. Maksakirroosiin kuolleiden lukumäärä on yli kolminkertaisesti vuoden 1960 jälkeen; vuonna 1981 kuolleita oli 3 470. Vajaan 11 miljoonan asukkaan maassa kuolleisuus 1 000:ta asukasta kohti on neljänneksi suurin maailmassa ja viisinkertainen Suomeen verrattuna (STV 1982, 428—429; Az alkoholismus . . ., liite 7). Minulle esitettiin arvio, että joka kymmenes mies ajautuu alkoholismiin jossain elämänsä vaiheessa, jos juontimäärät pysyvät nykyisinä. Alkoholi ei kuitenkaan ole ainoa unkarilaisen elämäntavan ongelmallisena pidetty kohta, sillä kaupunkikulttuuriin ja hyvinvointiin siirtyvässä Unkarissa ovat säilyneet monet raskaaseen

ruumiilliseen työhön liittyvät tavat. Rasvainen ja raskas ruokavalio, vapaa-ajan passiivinen käyttö (ajankäyttötutkimusten mukaan pääasiassa television katselua) ja urheilun ja liikunnan vähäisyys huolestuttavat sikäläisiä elämäntavan tutkijoita.

Alkoholismien riskiryhmät ovat ainakin osittain tiedossa. Runsas alkoholin käyttö alkaa usein armeijassa. Työläisäsuuntoloiden perheetömät miehet ovat selvä riskiryhmä. Vaikka työpaikoilla ei lain mukaan saa esiintyä päihtyneenä, eivät normit estä työhön lähtevää miestä nauttimasta perinteistä aamupälinkaansa. Viiniä eivät asiantuntijatkaan pidä Unkarissa ongelmajuomana, mutta väkevien rinnalla kasvaneesta oluen kulutuksesta ollaan huolestuneita. Tätä kuvaa kuntoutuksen parissa työskentelevän psykiatrin käsitys, että oluen juojien riippuvuutta on vaikeampaa hoitaa kuin väkevien aiheuttamaa riippuvuutta.

Pysyvä komitea on pohtinut alkoholismien vastaista toimintaa jo 1960-luvulta lähtien, mutta nopeasti kasvaneesta kulutuksesta päätellen sen aikaansaannokset ovat jääneet vähäisiksi. Tämä komitea julkaisi vuonna 1977 laajahkon ohjelman, joka johti myös eräisiin käytännön toimiin. Sittemmin komitean statusta nostettiin ja käytännön toimivaltaa lisättiin. Vuonna 1983 julkaistiin uusi ohjelma. Tällä hetkellä organisoidaan alueellisia yksiköitä, joiden tehtävät painottuvat alkoholiongelmiin hoitoon.

Vuoden 1977 ohjelmassa kiinnitettiin huomio valistukseen, kasvatukseen, hoitosektorin kehittämiseen, alkoholittomien virvoitusjuomien tuotannon kehittämiseen sekä annettiin eräitä työkuria ja alkoholin myyntiä koskevia määräyksiä tarkoituksena hillitä päihtyneenä työpaikalla oloa. Alkoholijuomien verotusta on tiukennettu 1970-luvulla ja viimeksi vuonna 1982. Kansainvälisessä vertailussa pidetään väkevien juomien verotusta Unkarissa yhä lievästi verrattuna muihin alkoholijuomiin ja katsotaan 1970-luvun muutosten suosineen väkeviä. Tosin viime verouudistus on osittain korjannut tilannetta (Brown & al. 1982, 136).

Alkoholin tuotantoon tai myyntiin ei juuri ole puututtu. Aiempien monopolististen rakenteiden purkamisen maan alkoholiteollisuudessa ja kaupassa estäneen tuotantoon puuttumisen tulevaisuudessakin. Myyntiä koskevia

rajoituksia ei ole toteutettu vuoden 1977 jälkeen, jolloin supistettiin myyntiaikoja ja poistettiin pienimmät pullokoot markkinoilta. Näillä toimilla lienee ollut vaikutusta siihen, että väkevien kulutus pysähtyi pariaksi vuodeksi, kunnes se kääntyi jälleen nousuun. Edellä mainitussa komiteassa on pohdittu myös mm. väkevien juomien myyntioikeuksien rajoittamista joihinkin liikkeisiin, mutta näitä ehdotuksia ei ole hyväksytty.

Alkoholipolitiikan aikaansaannokset näyttävät ilman muuta olevan hoitosektorin puolella. Entistä yleisemmin alkoholismi hyväksytään sairaudeksi ja hoitojärjestelmiä laajennetaan. Hoidossa on perinteisen lääkehoidon rinnalla alettu lisätä psykiatrista hoitoa. Myös alkoholistiklubit, eräänlaiset AA-kerhot ovat yleistyneet.

LOPUKSI

Alkoholintuotannon perinteet rakentuvat Unkarissa maan omien maataloustuotteiden, viinirypäleen ja hedelmien pohjalle. Oluen aiemmin suppeaa merkitystä selittää ohran viljelyn rajoittuminen vain pohjoisimpiin osiin Unkaria. Tuotannon ja kulutuksen paikalliset siteet ovat kuitenkin katkenneet suurelta osin. Viiniä tuotetaan yhä enemmän vientiä varten ja oluen tuonti on kasvanut ja markkinointi maan sisällä laajentunut.

Alkoholijuomien kulutuksen kasvu on synnyttämässä kansanterveydellisiä ongelmia, jotka edellyttävät alkoholipolitiikan tarkistuksia. Viennin taloudellinen merkitys yhtä lailla kuin monopolististen rakenteiden purkukin estävät kulutuksen säätelyä suoraan tuotantoa supistamalla. Perinteisesti sallivaa alkoholipolitiikkaa puolustellaankin taloudellisin perustein.

Kaikesta päätellen alkoholiteollisuuden taloudellista merkitystä liioitellaan. Vaikka sillä on paikallisesti huomattavaa merkitystä, ei valtion taloudelle tai kansantaloudelle aiheutune suurta vahinkoa, vaikka kulutus jonkin verran supistuisi. Jos tähän pyrittäisiin verotuksella, eivät valtion verotulot välttämättä edes supistuisi. Jos kotimaan myynnistä saatuja verotuloja kuitenkin verrataan menoihin, joita syntyy hoitojärjestelmistä ja liittyy tuotannon tappioihin, liikennevahinkoihin ja

rikoksiin, eivät tulot paljonkaan ylitä menoja (ehkä noin suhteessa 4:3; Az alkoholizmus . . . , liite 5).

Raittiusliikettä Unkarissa ei ole eikä asian moraalisella pohdinnalla näytä olevan suurta sijaa siellä. Kulutuksen kasvaessa ainakin kansanterveydelliset ja taloudelliset näkökohdat tullevat vielä punnittaviksi nykyistä vakavammin. Itse alkoholijuomateollisuudessakin tunnutaan varautuvan siihen, että kulutukselle asetettaisiin tulevaisuudessa entistä selvempiä rajoja. Viinintutkimuksessa ollaan nimittäin yhtenä painopisteenä kehittämässä vähemmän alkoholia sisältäviä viinejä. Kysymys ei ole vain reaktiosta olutteollisuuden aiheuttamaa kilpailua vastaan, vaikka siitäkin on kysymys. Kysymys ei ole myöskään vain taloudellisesta laskelmoinnista, vaikka kevytviiniä voidaankin tuottaa vähemmästä raaka-aineesta kuin nykyisiä viinejä. Uudessa strategiassa varaudutaan myös väkevien juomien vastaisten toimenpiteiden ja mielipiteiden varalle.

KIRJALLISUUS

Az alkoholizmus elleni állami bizottság programja a mértéktelen alkoholfogyasztás visszaszorítására. A Minisztertanács az 1984. I. 5-i ülésén elfogadta. Budapest 1983

Branntweinwirtschaft. 2. Oktoberheft 1985

Brown, Mavis & Dewar, Margo & Wallace Paul: Alcoholic beverage taxation and control policies. Brewers Association of Canada, 1982

Csizmadia, E.: Socialist agriculture in Hungary. Budapest 1977

Donáth, Ferenc: Reform and revolution. Transformation of Hungary's agriculture 1945—1970. Budapest 1980

Granberg, Leo: Euroopan maatalouden kehitys ja alkoholitalous. Teoksessa Granberg, Leo & Kortteinen, Timo & Laaksonen, Kalle (toim.): Alkoholii maatalouden jatkojalosteena. PTT, raportteja ja artikkeleita n:o 49. Espoo 1985

Greve, Vagn: Kun tanskalaiset luopuivat kotipoltosta. Alkoholipolitiikka 49 (1984):5, 262—266

Halász, Zoltán: The book of Hungarian wines.

Budapest 1981

Hoeveel alcoholhoudende dranken worden er in de wereld gedranken? Produktschap voor Gedistilleerde Dranken. Nederland, Schiedam 1984

Illyés, Gyula: Pustan kansaa. Hämeenlinna 1970

Kortteinen, Timo: Maataloustuotteet alkoholin raaka-aineena. Teoksessa Granberg, Leo & Kortteinen, Timo & Laaksonen, Kalle (toim.): Alkoholii maatalouden jatkojalosteena. PTT, raportteja ja artikkeleita n:o 49. Espoo 1985

Peltoniemi, Teuvo: Unkarin alkoholiloista. Alkoholipolitiikka 42 (1977): 3, 120—127

Répásj, Helga: Rural-urban interchange in Hungary. Manuscript. Budapest 1985

Sulkunen, Pekka: Alkoholii kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Vammala 1980

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1982. Tilastokeskus, Helsinki

Walsh, Brendan & Grant, Marcus: Public health implications of alcohol production and trade. WHO. Geneva 1985

Tilastot:

1. Agriculture and food industry 1984. Ministry of Agriculture and Food Industry. Budapest 1985

2. Statistisches Taschenbuch Ungarns 1984. Budapest 1985

3. FAO. Unpublished alcohol statistics 1984

4. Háztartásstatistika 1976 ja 1983. Központi statisztikai hivatal. Budapest 1978 ja 1984

5. Kulkereskedelmi statisztikai évkönyv 1983. KSV Budapest 1984

Haastattelut:

1. Eng. Kudron, Eng. Fetter, Eng. Ujszászi. Szeszipari Kutató Intézet (tislattujen juomien tutkimuslaitos), Budapest 18. 10. 1985

2. Dr. Tamás Ujhelyi. Research Institute for Agricultural Economics, 17. 10. 1985

3. Eng. Urban. Első Magyar Szóvetkezeti Sörgyár GT (Unkarin ensimmäinen osuuskunnallinen olutpanimo), Táncsics 21. 10. 1985

4. Dr. Rudolf Muller, Dr. Pál Kozma, Dr. Zsolt Hajdu. The Research Institute for Viticulture and Enology of the University of Horticulture, Kecskemét 22. 10. 1985

5. Dr. Zsuzsanna Elekes. Karl Marx University of Economics, Budapest 16. 10. 1985.

English Summary

Leo Granberg: Unkari tuottaa, myy ja juo (Production, Sales and Consumption of Alcohol in Hungary)

Consumption of alcohol beverages in Hungary is the fifth highest in the world. Alcohol production is economically important for the country, and cultural traditions of consumption, especially of wine, are long. This article is based partly on information, gathered on a trip to Hungary in October, 1985.

The subject of alcohol in Hungary is studied starting with the economic point of view. The history of alcohol production, the development of markets, the alcohol industry and the ties between agricultural raw material production and the alcohol industry are examined. Social and cultural patterns of alcohol consumption are discussed, and finally the interaction between alcohol sales, social and health problems and alcohol policy is considered.

Significant changes have taken place in the production and consumption of alcohol beverages, both having increased very rapidly. Beer used to be an almost unknown beverage outside Budapest, but

nowadays it is becoming more and more popular. This change has occurred not only in the towns but also in rural areas, where people are traditionally wine drinkers.

In Hungary, as in the other European socialist countries, alcohol is produced almost entirely for the home market. Wine is the only exception, and particularly so in Hungary, where about half of the wine produced is exported. Alcohol production is an important branch of the Hungarian food industry. It has consequences for employment, the amount of foreign currency and the state revenues obtained through alcohol taxation. About 6 per cent of Hungary's field area is needed for the production of raw material for alcoholic beverages. Even so, the impact of alcohol sales on the national economy tends to be exaggerated, and it is not so important that it would prevent the introduction of a more restrictive alcohol policy if it were desired. Efforts to change the alcohol policy are, indeed, increasing, primarily because of the greater concern about health. So far, however, the struggle against alcoholism has not been very successful, as seen from the rise in consumption figures.